
Congres Dyslexie 1987

De overdracht van wetenschappelijke kennis naar de praktijk

Inleiding

Op 16 en 17 juni 1987 werd in de Jaarbeurs te Utrecht voor de vierde keer een Congres Dyslexie gehouden, met dit jaar als algemeen thema: 'Lees- en spellingsproblemen van basisschoolleerlingen tot volwassenen'. De organiserende 'Stichting Dyslexie' streeft daarmee naar 'Het bevorderen van kennisoverdracht van wetenschap naar praktijk over het verschijnsel...' (Programma en samenvattingen, pag. 6). Terugziend is de vraag gewettigd, in hoeverre het congres aan dit doel heeft beantwoord.

Uit de doelstelling blijkt dat het hier niet om een wetenschappelijk congres gaat, maar om een bijeenkomst met een brugfunctie tussen het wetenschappelijk bedrijf aan de ene kant en de praktijk aan de andere. De groep waarvoor de kennis is bedoeld, bestaat uit: 'Al diegenen die zelf dyslectisch zijn, dyslectische kinderen hebben, onderwijs geven aan dyslectische leerlingen of als hulpverlener, begeleider, specialist of onderzoeker te maken hebben met het verschijnsel dyslexie...' (Dumont in: Programma en samenvattingen, pag.4).

In de navolgende paragrafen willen we aan de hand van enkele bijdragen nagaan in welke mate dit publiek van duidelijke en ondubbelzinnige informatie is voorzien. We zullen daarvoor gebruik maken van het verslag van het congres, dat verschenen is onder redactie van Hamers en Van der Leij (1987). In het voorwoord merken zij op dat bij het ordenen en stroomlijnen geen (streng) selectiecriteria zijn gehanteerd en dat niet alle bijdragen door hen in dezelfde mate onderschreven worden. De indeling die beide redacteuren hebben

aangehouden, zullen we bij de bespreking zoveel mogelijk volgen. Daarbij gaan we achtereenvolgens in op het definitieprobleem aangaande dyslexie ('algemene bijdragen'), onderzoek naar de oorzaken ('neuropsychologie en dyslexie'), onderzoek naar de onderliggende processen ('informatietheorie en dyslexie') en onderzoek naar de verschijningsvorm van dyslexie. In de slotbeschouwing komen we terug op de vraag of het congres aan haar doelstelling heeft beantwoord.

Dyslexie. Het definitieprobleem

In zijn openingstoespraak wijst Dumont erop dat – honderd jaar dyslexie-onderzoek ten spijt – nog steeds niet gesproken kan worden van eenstemmigheid over een definitie van het begrip. Vooral doordat dyslexie onvoldoende wordt gezien als een specifieke leerstoornis en op één lijn wordt gezet met andere vormen van leerproblemen, ontstaat begripsverwarring. Dit heeft voor zowel de theorievorming als voor de praktijk kwalijke gevolgen. Dumont laat een aantal ervan de revue passeren: weinig samenhang en tegenstrijdigheid in theoretische oriëntatie, slordig onderzoek, chaos, onoverzichtelijkheid en onverantwoord handelen in de praktijk. Op niet mis te verstane wijze wordt duidelijk gemaakt dat zich in het rijke aanbod van theorieën en behandelingsmethoden nogal wat kaf onder het koren bevindt. Met name theorieën waarin visuele, motorische en sensomotorische stoornissen worden aangegeven als verklaring van dyslexie, moeten het daarbij ontgelden.

Het ontbreken van duidelijkheid en eenstemmigheid ten aanzien van de definitie had niet beter onderstreept kunnen worden dan door de twee overige 'algemene bijdragen'. Zo maken Hendriks en Kolk aannemelijk dat dyslexie wel degelijk visuele antecedenten kan hebben. Zij onderscheiden bij de verwerking van visuele informatie een zogenaamd Transient en een Sustained System. De auteurs beweren dat in het gebruikelijke onderzoek naar dyslexie het bestaan van een visuele stoornis wordt verworpen doordat de gangba-

re visuele tests vooral de werking van het Sustained System meten. Dyslectici verschillen evenwel van niet-dyslectici doordat bij de eersten de werking van het Transient System gestoord zou zijn. Een bijdrage als die van Hendriks en Kolk is van belang, zij prikkelt tot het formuleren van nieuwe onderzoekshypothesen aangaande dyslexie. Voor 'de praktijk' lijkt het ons echter verwarrend te moeten vaststellen dat na de bijdrage van Dumont, waarin wordt aangegeven dat het 'wetenschappelijke forum' er zo langzamerhand wel over eens is dat dyslexie geen visuele handicap is, in de bijdrage van Hendriks en Kolk het tegendeel beweerd wordt. Eenzelfde verwarring ontstaat bij het aantreffen van praktijkmarkt-items als: 'De Computer Leestest voor Kinderen. Een onderzoek naar de effectiviteit van een prismabril ...' en 'Aanpak van de motoriek en remedial teaching'.

In de algemene bijdrage van Stevens en Smits wordt aandacht gevraagd voor het dubbele probleem dat dyslexie vormt: enerzijds worden ouders en hulpverleners geconfronteerd met ernstige leerproblemen, aan de andere kant met een afnemende bereidheid van de kinderen hun aandacht te concentreren op lees- en spellingstaken. Hierdoor ontstaat de behoefte aan een adequate pedagogische en didactische afstemming. Leerproblemen brengen leerlingen in ambigue situaties, welke zij als bedreigend kunnen ervaren. Hierdoor keren zij zich van de taak af. Motivatie-, aandachtsconcentratie- en gedragsproblemen kunnen, zo stellen de auteurs, niet enkel worden beschouwd als gevolgen van ernstige leerproblemen, ze kunnen deze ook in stand houden. Pedagogische problemen worden derhalve beschouwd als gevolg én als medeveroorzaker van dyslexie. De bijdrage van Stevens en Smits is weliswaar toegespitst op ernstige leesproblemen, toch heeft zij een algemeen karakter. Het lijkt ons immers dat de gepresenteerde theorie bruikbaar is voor de beschrijving van meerdere probleemsituaties en niet uitsluitend voor dyslexie. Dat maakt deze bijdrage niet enkel zinvol, zij schept ook een probleem omdat eerder Dumont zich uitdrukkelijk heeft afgezet tegen begripsverwarring tussen leerproblemen in het algemeen en dyslexie in het bijzonder.

Nadat Dumont heeft aangegeven hoe dyslexie *niet* moet worden opgevat, stelt hij voor het begrip te definiëren als: '... een stoornis in

het leren lezen en spellen, waarvan de oorsprong gelegen is in de gebrekkige taalontwikkeling en taalvaardigheid, die weer herleid kunnen worden op biologische factoren die erfelijk bepaald zijn.' (pag.6). Bovendien worden dienaangaande een zevental criteria genoemd. Over genoemde definitie bestaat, zo meent Dumont, consensus bij het 'wetenschappelijke forum'. Zij zou een goede afspiegeling vormen van de huidige stand van zaken in het onderzoek naar het verschijnsel. Uit het voorgaande blijkt echter dat een dergelijke stellingname wat voorbarig is (zie hiervoor zeker ook de bijdrage van Van der Vlugt). We volgen evenwel Dumonts definitie, vanwege haar bruikbaarheid voor het ordenen van het onderzoek naar dyslexie, zoals dat op het congres werd gepresenteerd. Binnen de definitie is een aantal aspecten (of niveaus) te onderscheiden:

- het niveau van de oorzaken;
- het niveau van de onderliggende processen;
- het niveau van de verschijningsvorm van ernstige lees- en spellingsproblemen.

Vanuit deze ordening willen we enkele bijdragen aan het congres bespreken.

Onderzoek naar de oorzaken

Blomert en Hagoort bespreken biologische factoren in relatie tot dyslexie. Zij presenteren (voornamelijk Amerikaanse) onderzoeksgegevens waaruit blijkt dat bij deze stoornis sprake is van zowel structurele als functionele afwijkingen in de hersenen. In verband hiermee bespreken de auteurs een recente hypothese van Geschwind en Galaburda. Gesteld wordt dat genoemde verschijnselen het gevolg zijn van een afwijkend proces van migratie van zenuwcellen tijdens de foetale periode. Deze afwijkende ontwikkeling zou plaats vinden onder invloed van het mannelijk geslachtshormoon testosteron, dat remmend werkt op de ontwikkeling van de linker hemisfeer. Bekend is dat bepaalde gebieden in deze linker hersenhelft (het zogenaamde planum temporale en het supplementaire motor gebied) sterk betrokken zijn bij de verwerking van verbale informatie. De auteurs concluderen derhalve dat dyslexie gekarakteriseerd moet worden als een verstoring in centrale aspecten van taalverwerking.

De hypothese van Geschwind en Galaburda verbindt op consistente wijze enkele losstaande feiten met betrekking tot dyslexie (linkshandigheid, taalproblemen, meer voorkomend bij jongens dan bij meisjes). Desalniettemin dient opgemerkt te worden dat niet alle gegevens die tot op heden omtrent het verschijnsel bekend zijn, er op samenhangende wijze mee in verband te brengen zijn. In zijn bijdrage wijst Bakker daar op: bij de meeste dyslectici worden zowel dysfuncties in de linker als in de rechter hemisfeer aangetroffen. Bakker benadrukt het bestaan van meerdere typen van dyslexie. Voor het ene (het L-type) zouden vooral problemen in de linker hemisfeer verantwoordelijk zijn. Bij het andere (het P-type) zou sprake zijn van dysfuncties in de rechter hemisfeer. De discussie tussen 'uni- en bilateralen' (cf. Bakker, pag.31) is derhalve nog niet afgerond. De congresganger blijft daardoor ook ten aanzien van dit aspect met vragen zitten.

In de bijdrage van Kappers worden resultaten gepresenteerd van longitudinaal onderzoek naar zogenaamde initiële dyslexie, dat wil zeggen lees- en spellingsstoornissen welke zich al in de aanvangsfase van het leerproces openbaren. Opmerkelijk is dat de voorkeurs-hemisfeer voor het verwerken van verbale informatie bij de meeste leerlingen in de fase van het aanvankelijk lezen een shift doormaakt van links naar rechts. Aan het eind van het eerste leerjaar vindt een verschuiving terug plaats: de meeste leerlingen verwerken dan taal met behulp van de linker hersenhelft. Door deze shifts ontstaat een optimaal patroon van hemisfeermediatie voor het leren lezen. De auteur meldt dat kinderen, van wie is vastgesteld dat zij in het eerste leerjaar een starre hemisfeervoorkeur hebben, in de meeste gevallen tot de slechte lezers behoren. Dit is met name bij jongens het geval en in het bijzonder als nog sprake is van een globale informatie-opname.

Kappers illustreert daarna aan de hand van een casus hoe initiële dyslexie behandeld kan worden. Zowel voor de verdere theorievorming als voor de behandeling van dyslexie vormt de studie van Kappers een boeiende bijdrage.

In zijn introductielesing geeft Van der Leij aan hoe bepaalde vormen van beïnvloeding van ernstige leesproblemen kunnen worden beschreven in een model van informatieverwerking. Lezen wordt daarbij opgevat als een complex proces waarin informatie wordt opgenomen, verwerkt en in verbinding gebracht met reeds aanwezige kennis. De lezer bedient zich daarbij van strategieën. Het beschikbaar hebben van meerdere strategieën en het flexibel en adequaat kunnen toepassen ervan, worden beschouwd als belangrijke determinanten van leesvaardigheid. De vraag die Van der Leij zich stelt is: op welke wijze kunnen problemen met het verwerken van informatie bij het lezen worden beïnvloed door specifieke methodieken. Op grond van onderzoeksgegevens maakt hij aannemelijk dat tenminste vier van dergelijke principes effectief zijn: het verbaal oefenen voorafgaand aan het lezen, het actief kunnen oproepen van de klankvorm bij het lezen, het simultaan aanbieden van de orthografische en de klankvorm van woorden en zinnen en het herhaald lezen op woordniveau. Van Daal en ook Reitsma doen verslag van een aantal studies waarin enkele van deze principes nader beproefd zijn bij leerlingen met ernstige leesproblemen. Wellicht door de aard van het subthema ('informatietheorie, informatietechnologie en dyslexie') is de laatste niet toegekomen aan een nadere beschrijving van zijn studies en de resultaten ervan. Gezien het belang van dergelijk onderzoek en de interesse die ervoor bestaat, valt dit te betreuren.

In dit verband nog een algemene opmerking. De toevoeging 'informatietechnologie' aan het subthema is naar onze mening minder geslaagd. Onder informatietechnologie wordt verstaan kennis van mogelijkheden ter realisering van condities (met behulp van computers en specifieke software) waaronder bepaalde wetmatigheden kunnen plaatsvinden (bijvoorbeeld: veel herhalen en successief aanbieden van orthografische en klankinformatie leiden tot beter en sneller lezen), zodanig dat een bepaald verschijnsel (beter, sneller lezen) zich voordoet. In het eerste gedeelte van de bijdrage van Reitsma wordt op overzichtelijke wijze informatie gegeven over nieuwe mogelijkheden die de informatietechnologie biedt voor de behandeling van dyslexie (zoals de programma's 'Plaatjes' en 'Tekst'). Wezenlijk

anders zijn de eigen onderzoeken welke door Van Daal, Reitsma en Van Bon, Van Kessel & Kortenhorst worden besproken. Deze studies hebben weliswaar met elkaar gemeen dat in test- en/of oefensituaties de hulp van micro-electronica is ingeroepen, essentieel is dat niet. Dergelijk onderzoek gaat in wezen vooraf aan technologisch onderzoek, het is primair gericht op het al of niet aantonen van bepaalde wetmatigheden aangaande dyslexie. In dat opzicht passen deze bijdragen onder het hoofdstuk 'informatietheorie', terwijl het eerste gedeelte van Reitsma's bijdrage onder 'informatietechnologie' thuishoort, samen met bepaalde bijdragen aan de praktijkmarkt, zoals de demonstraties van het Copal-programma door Bakker en Van Daal en het coursewarepakket ten behoeve van de spelling door Hamers, Hajonides-Van der Meulen, Kijkuit, Visser en Vanderwall. Naar onze mening had de organisatie er goed aan gedaan het subthema te beperken tot 'informatietheorie en dyslexie' en het onderdeel 'informatietechnologie en dyslexie' te reserveren voor de praktijkmarkt.

Onderzoek naar de verschijningsvorm

Hamers, Castelijns en Visser staan stil bij de vraag of foutenclassificatiesystemen voor de spelling bruikbare instrumenten zijn. De auteurs melden dat er nog diverse, min of meer ernstige bezwaren aan kleven, ondanks het feit dat ze in de praktijk veelal als nuttig worden ervaren. Achtereenvolgens worden de verschillende typen van foutenclassificatiesystemen en de belangrijkste bezwaren ertegen besproken. Kernpunt van de kritiek van Hamers, Castelijns en Visser is dat een aantal van deze systemen berusten op aannamen welke niet gestaafd worden door empirische bewijsvoering. Een alternatief wordt gezien in zogenaamde linguïstische systemen, waarmee fouten worden beschreven in termen van de spellingvaardigheid zelf. Onderzoek met een dergelijk systeem bij brugklasleerlingen maakt duidelijk welke fouten het meest voorkomen. Momenteel wordt onderzocht of een soortgelijk systeem geschikt is voor het beschrijven van spellingfouten, welke door leerlingen in het speciaal onderwijs zijn gemaakt. De auteurs nemen op de resultaten ervan een voorshot door te stellen dat dyslectische kinderen een ander foutenpatroon laten zien.

Slotbeschouwing

Op het congres zijn meerdere belangrijke onderzoeken voor het voetlicht gebracht. De meeste van deze onderzoeken passen binnen de definitie van dyslexie zoals die door Dumont bij de opening van het congres is voorgesteld. Dat kan echter niet van alle bijdragen worden gezegd. We hebben gewezen op de verwarring die daardoor bij het publiek kan ontstaan. Verder zou de Stichting, die zich op het standpunt stelt dat '...alleen die trainingen die op wetenschappelijke gronden berusten en hun effectiviteit wetenschappelijk kunnen aantonen, geadviseerd mogen worden...' (Dumont, pag.7), met name ten aanzien van het beschikbaar stellen van ruimte op de praktijkmarkt, een selectiever standpunt kunnen innemen. Ook zou de redactie van het congresboek kunnen aangeven in welke mate het om voldoende gefundeerde bijdragen gaat.

Het overdragen van (wetenschappelijke) kennis aan een bijzonder heterogene groep congresgangers is geen sinecure. Het gevaar dat de bedoelde informatie grote groepen bezoekers niet bereikt is niet ondenkbeeldig, zeker wanneer die informatie onduidelijkheden bevat. Toch moet de Stichting geprezen worden voor de wijze waarop tijdens 'Dyslexie 1987' een staalkaart is geboden van het hedendaagse dyslexie-onderzoek. Het congresverslag vormt hier een goede afspiegeling van. Het wetenschappelijk gehalte van meerdere bijdragen is goed te noemen, de ordening die beide redacteurs hebben aangebracht helder. Een dergelijk evenement en een dergelijk boek verdienen aanbeveling bij ieder die bij het probleem betrokken is.

J. H. M. Castelijns (L.O.M.-school 'Parcival', Bladel)

A. J. J. M. Ruijsenaars (Katholieke Universiteit Leuven)

Literatuur

Hamers, J. & A. van der Leij (red.), *Dyslexie 1987*. Verslag van het congres over dyslexie, woordblindheid, lees- en schrijfstoornissen, gehouden in de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs te Utrecht op 16 en 17 juni 1987. Lisse: Swets & Zeitlinger, 1987.